

BLOKCHEYN, KRIPTOVALYUTALAR, MAYNING: IQTISODIY MOHIYATI VA QO'LLANILISH XUSUSIYATLARI

Sherkuziyeva N.A.

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti, PhD

So'nggi yillarda jahon moliya bozorida katta o'zgarishlar ro'y bermoqda. Binobarin, valyuta instrumentlari sifatida ishlatiladigan vositalarni, savdo operatsiyalarini iloji boricha osonlashtirish va qulaylashtirish, bozor ehtiyojlariga mos ravishda o'zgarishlarini va rivojlanishni ham talab etmoqda. Shuningdek, insoniyat va jamiyat, iqtisodiy munosabatlar, bozorlar tobora rivojlanib borishi sababli, murakkab tovar almashinuvi vositalariga ehtiyoj paydo bo'lib, bu esa, shifrlangan valyutalarning joriy etilishi xalqaro to'lov tizimini bir necha yil avval tasavvur qilib bo'lmaydigan darajada kengayishiga sabab bo'lmoqda. Xususan, so'nggi yillarda kriptovalyutalar ham moliya bozorida shiddat bilan rivojlanayotgan asosiy tarmoqlardan biriga aylanib bormoqda.

2008 yilda Satoshi Nakamoto taxallusi ostida Bitcoin kriptovalyutasi ixtirochisi "Bitcoin: peer-to-peer elektron kassa tizimi" nomli xujjatni nashr etdi¹. Hujjatda odamlar bir-birlariga to'lovlarni to'g'ridan-to'g'ri yuboradigan/qabul qiladigan to'lov tizimi batafsil bayon etilgan. Texnologiya hech qanday vositachi moliya institutisiz to'lovlarni xavfsiz amalga oshirish mexanizmini ko'rsatadi. Bitcoin dunyodagi birinchi markazlashtirilmagan ommaviy ro'yxatga olish reestri hisoblanib, shu vaqtdan beri u butun dunyo bo'ylab keng tarqala boshladi. Ma'lumotlarga ko'ra, kelgusi yillar ichida bozor 20% barqaror sur'atlarda o'sishi va 2025 yilga kelib taxminan 305 milliard dollarga yetishi kutilmoqda².

Ma'lumki, Bitcoin muvaffaqiyatining asosiy texnologiyasi blokcheyn texnologiyasidir. Ushbu texnologiya tadqiqotchilar uchun ham dolzarb mavzuga aylanib bormoqda. Ko'pgina hollarda, blokcheynni faqatgina bitkoyn deb o'ylaydilar. Ammo, blokcheyn bu bitkoyn emas, balki bitkoyn asosida yotuvchi texnologiyadir.

Blokcheyn texnologiyalar – kriptovalyutalarni asosini tashkil etuvchi texnologiyalar bo'lib, moliya bozorini taraqqiy etishini yangi bosqichga olib

¹ Nakamoto, S. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. Technical Report. 2008. Available online: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf> (accessed on 3 March 2022).

² Insider, B. Overview of the Fintech Industry: Stats, Trends, and Companies in the Ecosystem Market Research Report. 2022. Available online: <https://www.businessinsider.com/fintech-ecosystem-report> (accessed on 15 March 2022).

chiquvchi, raqamli innovatsion texnologiyalar bo'lgan, kriptografik tizim orqali himoyalangan va kiberxavfsizlikning yuqori darajasiga ega texnologiyalardir. Tranzaksiyalar bloklarda qayd etiladi, har bir blok o'zidan oldingi blok bilan bog'lanadi va natijada bloklar zanjiri hosil bo'ladi.

Blokcheyn texnologiyalarni yaratuvchi va ularni yangilab borish bilan shug'ullanuvchilar maynerlar deb ataladi. Maynerlar (Miners) buning uchun mukofotga ega bo'ladilar. Hozirgi kunda Mayning (Mining) bilan shug'ullanuvchilar soni keskin ortmoqda. Mayning bu kriptovalyutani murakkab matematik formulalar orqali yaratish (qazib olish)dir.

Blokcheynni moliyaviy texnologiya sifatida qo'llanilishini tahlil qiladigan bo'lsak, bu texnologiyalaridan moliyada foydalanishni to'rt guruhga bo'lib o'rganish mumkin:

- Fond bozori;
- Bank xizmatlari bozori;
- Sug'urta sohasi;
- Aktivlarni boshqarish.

Quyida ularni batafsil ko'rib chiqamiz:

1. Qimmatli qog'ozlar bozorlari. Blokcheyn orqali tashkillashtirilgan Smart shartnomalar tranzaksiyalar vaqtini va operatsion xarajatlarni qisqartirish orqali qimmatli qog'ozlar bo'yicha hisob-kitoblarni avtomatlashtiradi va tezlashtiradi.

Masalan, NASDAQ qimmatli qog'ozlarni chiqarish va almashtirish uchun blockchain texnologiyasidan foydalanadi va London fond birjasi esa Evropada qimmatli qog'ozlar savdosi usulini o'zgartirish uchun blockchain imkoniyatlarini o'rganmoqda.

2. Bank xizmatlari (to'lovlar va pul o'tkazmalari, kreditlash). Global pul to'lovlari va pul o'tkazmalari markazlashtirilgan organlar tomonidan nazorat qilinadi. Blokcheynni markazsizlashtirish barcha turdagi xizmatlarni optimallashtiradi, ularni yanada shaffof qiladi, tranzaksiya vaqtini qisqartiradi va tomonlarning anonimligini saqlaydi. Blockchain texnologiyasi kredit berish uchun moliyaviy hujjatlarni tekshirishni osonlashtiradi, bu esa kredit berish jarayonini tezlashtiradi. Blokcheynning o'zgarmasligi va aqlli shartnoma texnologiyasi to'lovlarni avtomatlashtirishga imkon beradi va an'anaviy moliya tizimida etishmayotgan xavfsizlikni oshiradi.

2021-yil fevral oyida Mastercard o'zining to'lov tizimida kriptovalyutalarning bir nechta turlarini qo'llab-quvvatlashni boshlaganini e'lon qildi. Bu tranzaksiyalar uchun kripto valyutasini saqlash va undan foydalanish imkoniyatini beradi.

Visa to'lov tizimi ham kripto valyutasida pul o'tkazmalari va to'lovlarni qo'llab-quvvatlashni rejalashtirmoqda. Ikkala to'lov tizimi ham blockchain yo'nalishi bo'yicha rivojlanmoqda va yangi moliyaviy vositalarni ishlab chiqmoqda.

3. Sug'urta. Sug'urta sohasi asta-sekin blokcheyn texnologiyasini o'z ishiga kiritmoqda. Blokcheynning markazlashmaganligi sug'urta kompaniyasi va mijozga sug'urta ishini real vaqt rejimida ko'rib chiqish jarayonini kuzatish imkonini beradi. Aqlli shartnoma texnologiyasi sug'urta to'lovlarni avtomatlashtiradi, tranzaksiyalarni xavfsizroq va shaffof qiladi.

Blokcheynning o'zgarmasligi kompaniya va mijoz tomonidan sug'urta to'lovlari to'g'risidagi ma'lumotlarni kuzatishga yordam beradi, bu esa hamkorlikda shaffoflikni ta'minlaydi. Bu sug'urta kompaniyalariga yanada samarali ishlashga va ma'lumotlarni ikki marta tekshirish va tasdiqlash uchun kamroq vaqt sarflashga imkon beradi.

4. Aktivlarni boshqarish. Aktivlarni boshqarishda blokcheyn texnologiyasi tarmoqning har bir a'zosiga aktivlar bilan bevosita aloqada bo'lish, xavfsizlikni oshirish, ma'lumotlarning aniqligi va tranzaksiyalarni amalga oshirishda kechikishlarni kamaytirish bilan fond boshqaruvini avtomatlashtirish imkonini beradi.

Umuman olganda yuqorida sanab o'tilgan sohalarda blokcheynning qo'llanilishi qanchalik muhim bo'lmasin, u ayniqsa kripto valyutalar bozorida keng ommalashgan. Blockchain va kripto valyutalar yaratilgan ilk davrda ularga ishonchsizlik bilan qaralar edi. Endilikda esa kripto valyutalar to'lovlarni amalga oshirish uchun ham, investitsiyalar uchun ham qo'llanilmoqda. O'tgan yillarda blokcheyn va kripto valyutalar foyda olish uchun istiqbolli vosita ekanligini isbotladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 05.10.2020 yildagi PF-6079-sonli "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risidagi Farmoni

2. Hendershott, T.; Zhang, X.; Zhao, J.L.; Zheng, Z. FinTech as a game changer: Overview of research frontiers. *Inf. Syst. Res.* 2021, 32, 1–17.

3. Suryono, R.R.; Budi, I.; Purwandari, B. Challenges and trends of financial technology (Fintech): A systematic literature review. *Information* 2020, 11, 590.

4. Nakamoto, S. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. Technical Report. 2008. Available online: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf> (accessed on 3 March 2022).

5. Insider, B. Overview of the Fintech Industry: Stats, Trends, and Companies in the Ecosystem Market Research Report. 2022. Available online: <https://www.businessinsider.com/fintech-ecosystem-report> (accessed on 15 March 2022).